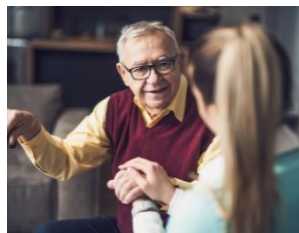

Onafhankelijke nascholing voor zorgprofessionals

**8-daagse opleiding Wzd-
functionaris in de
ouderenzorg**

1

Goede zorg en dwang

Ethische vragen rond onvrijwillige zorg

Dr. Dorothea Touwen
Ethiek en Recht van de Gezondheidszorg
VRIJDAG 9 MEI 2025

2

Even voorstellen

Associate professor medische ethiek

- Onderzoek Ouderengeneeskunde
 - Rol familie bij wilsonbekwaamheid
 - Wilsbekwaamheid, wilsverklaringen en verschuivingen van belangen
 - Medische beslissingen rond het levenseinde
 - Vrijheid en veiligheid (Wzd)
- En ook
 - Palliatieve zorg voor mensen met een migratie achtergrond
 - Pall. zorg voor COPD patiënten
 - Shared decision making bij patiënten van etnische minderheden
 - EOLinPLACE – plaats van sterven (Portugal, VS, Oeganda, NL)

3

6-5-2025

3

Waarom nadenken over ethiek en dementie?

Zorg voor mensen met dementie kan zeer complex zijn

- Omdat de persoon in kwestie deels niet meer zelf kan beslissen maar niet willoos is
- Omdat er veel mensen nauw betrokken zijn (niet alleen cliënt en zorgverleners, maar ook naasten)
- Omdat je niet alleen zorgt voor de persoon die hij/zij geworden is, maar ook wie hij/zij was

4

6-5-2025

4

Waarom nadenken over ethiek en dementie?

Zorg voor mensen met dementie kan zeer complex zijn

- Omdat de persoon in kwestie deels niet meer zelf kan beslissen maar niet willoos is
- Omdat er veel mensen nauw betrokken zijn (niet alleen cliënt en zorgverleners, maar ook naasten)
- Omdat je niet alleen zorgt voor de persoon die hij/zij geworden is, maar ook wie hij/zij was

Waarom ethiek tijdens een WZD opleiding?

WZD levert veel bureaucratie op
maar ook de verplichting om te zoeken naar

- Alternatieven
- De minst zware remedie (subsidiariteit en proportionaliteit)
- In overleg met betrokkenen

Ethiek zit in die afweging van mogelijkheden en alternatieven:

- Scherp nadenken over wat er het beste is om te doen
- Gezien de mogelijkheden en onmogelijkheden
- Dienen van de belangen van de betrokkene
- Rekening houdend met belangen van anderen
- Proberen kool en geit te sparen

Ethische analyse (moreel beraad) is daarmee een belangrijke bijdrage aan het denken in het kader van de Wzd

Programma ochtend

10:00-10:10	Welkom en werkwijze
10:10-10:30	Inleiding WZD en ethiek Wat maakt het leven de moeite waard?
10:30-10:50	Thema 1 Dwang en drang
10:50- 11:15	Thema 2 Vertegenwoordiging en belangenbehartiging
11.15-11.30	Pauze
11:30-12:00	Thema 3 Veiligheid en vrijheid, verantwoordelijkheid
12:00-12:30	Thema 4 Belangen binnen het huwelijk
Lunchpauze	

7

6-5-2025

7

Programma middag

13:30-13:45	Introductie Waardenladder
13:45-14:15	Uitwisselen van casus, twee uitkiezen, de eerste uitgebreider vertellen
14:15-14:45	Waardenladder toepassen
14:45-15:00	Pauze
15:00-15:10	Tweede casus uitgebreider vertellen
15:10-15:35	Waardenladder toepassen
15:35-15:50	Nabespreking
15:50-16:00	Conclusies en afronding

8

6-5-2025

8

Normatief kader: waarden van ouderen

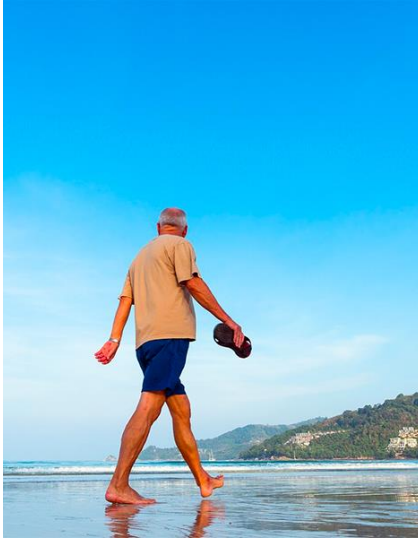
Wat maakt het leven de moeite waard?

Mentimeter Word Cloud

Ga naar menti.com en
voer de volgende code in:

Of scan de QR code

Maatschappelijke idealen (maar kloppen die wel?)

- Eigen regie (autonomie)
- Zo lang mogelijk leven, op je eigen voorwaarden
- Zo lang mogelijk thuis, thuis is toch het fijnste
- Benodigde hulp (mantelzorg) regel je zelf
- “Zwitserleven gevoel”

11

6-5-2025

11

Wensen in deze fase van het leven

- Hoge ouderdom is een zegen maar kan ook een last zijn
- De ouderdom komt met gebreken
- Ten volle van het leven genieten
- Maar ook: hoe gaat het verder?
 - Nadenken over de toekomst is niet gemakkelijk
 - Bedreigende toekomstscenario's
 - Zelf bepalen wat er gebeuren zal?

12

6-5-2025

12

Identiteit en ouderdom

- Ziekte wordt door mensen ervaren als een bedreiging en aantasting van hun Zelf
- Voor een aandoening als dementie geldt dit des te meer:
 - Karakterveranderingen / gedragsverandering
 - Veranderingen in sociaal gedrag
 - Verschuiving in onderlinge relaties
 - Een breuk met je voorafgaande leven

13

6-5-2025

13

Autonomie en identiteit

- Wens voor een samenhangend levensverhaal: **narratieve identiteit**
 - Wie je bent wordt ook gevormd door wat je hebt meegemaakt en wat je nu meemaakt
 - Door velen gekoesterde wens:
 - Wie je nu bent moet samenhangen met wie je was
 - Wie je zult zijn moet samenhangen met wie je nu bent
- Narratieve identiteit van een persoon is per definitie een veranderend, historisch narratief.
- Identiteit is ook een **sociale identiteit**
 - Wie jij bent wordt ook gevormd door je sociale context
 - Jouw sociale context draagt ook bij aan het in stand houden van je identiteit

14

6/5/25

14

Drie centrale uitspraken van ouderen

“Het belangrijkste is, dat ik niet alleen ben. Dat er mensen zijn die naar me omkijken. Daar ben ik heel dankbaar voor.”

“Ik vind het moeilijk om te vragen om hulp. Zij hebben toch allemaal hun eigen leven.”

“Niks aan, oud worden.”

Bron: Mantelzorg onderzoek NPO

15

6-5-2025

15

Kwaliteit van leven

- Gezondheidszorg is sterk klacht gericht
- Kwaliteit van leven-onderzoek inventariseert klachten en problemen
- Wensen van oudere mensen gaan vaak over andere dingen:
 - Wat wil ik nog doen?
 - Wat maakt mijn leven de moeite waard?
 - Hoe kan ik het leven leiden dat ik wil?
 - Hoe kan ik deel blijven uitmaken van het betekenisvol verband met vrienden en familie?

16

6-5-2025

16

Waarden die het leven de moeite waard maken

- Erbij blijven horen
- Sociale interactie
- Aandacht
- Eigen regie
- Liefde
- Trouw
- Bewegingsvrijheid
- Mezelf zijn
- Plezier hebben met mensen die belangrijk voor me zijn
- ...

17

6-5-2025

17

THEMA 1

Dwang en drang

18

6-5-2025

18

Dwang en drang

Morele rechtvaardiging van dwang en drang:

- Ideeën over wat goed is voor een mens
- In dit geval dus niet de eigen wens van de persoon in kwestie
- Want: vermogen om zelf te beslissen is aangetast

Doel: schade voorkomen/beperken

Criteria:

Doelmatigheid
Proportionaliteit
Subsidiariteit

19

6-5-2025

19

Casus Femke Zandboer

- Man, 88 jaar, oud-politieman
- Gevorderde dementie
 - o.a. incontinentie
- Verzet zich tegen ADL
- Wil geen medicatie

20

6-5-2025

20

Vrijheidsbeperking in de Wzd

- Idee achter Wzd is terugdringen van fixatie en psychofarmaca gebruik
- Balans tussen geen interventie en bestrijden symptomen ziekte
- Goede zorg is individueel gerichte zorg, ook in de Wzd

Verzet bij een wilsonbekwame patiënt 1

Somatische behandeling: WGB0

- Toestemmingsvereiste + medische indicatie
- Bij wilsonbekwaamheid: vertegenwoordiging
- Vertegenwoordiger moet de belangen van de patiënt dienen (hier gaan we later vandaag verder op in)
- Wilsonbekwaam verzet moet serieus genomen worden
 - Alleen wanneer nodig om kennelijk ernstig nadeel te voorkomen

Verzet bij een wilsonbekwame patiënt 2 Wzd

Voorkomen van 'ernstig nadeel' = het bestaan van of het ernstig risico op:

- levensgevaar voor de cliënt of iemand anders;
- ernstig lichamelijk letsel voor de cliënt of iemand anders;
- ernstige psychische, materiële, immateriële of financiële schade voor de cliënt of iemand anders;
- ernstige verwaarlozing of maatschappelijke teloorgang van de cliënt of iemand anders;
- ernstig verstoorde ontwikkeling van de cliënt of iemand anders;
- bedreiging van de veiligheid van de cliënt al dan niet doordat hij onder invloed van een ander raakt;
- de situatie dat de cliënt met hinderlijk gedrag agressie van anderen oproept;
- de situatie dat de algemene veiligheid van personen of goederen in gevaar is.

23

6-5-2025

23

Verzet bij een wilsonbekwame patiënt 2 Wzd

Voorkomen van 'ernstig nadeel' = het bestaan van of het ernstig risico op:

- **levensgevaar voor de cliënt** of iemand anders;
- **ernstig lichamelijk letsel voor de cliënt** of iemand anders;
- ernstige psychische, materiële, immateriële of financiële schade voor de cliënt of iemand anders;
- **ernstige verwaarlozing of maatschappelijke teloorgang van de cliënt** of iemand anders;
- ernstig verstoorde ontwikkeling van de cliënt of iemand anders;
- bedreiging van de veiligheid van de cliënt al dan niet doordat hij onder invloed van een ander raakt;
- de situatie dat de cliënt met hinderlijk gedrag agressie van anderen oproept;
- de situatie dat de algemene veiligheid van personen of goederen in gevaar is.

24

6-5-2025

24

Moreel perspectief op dwang en drang

- Van de tegenstelling tussen
 ‘vrijheid’ versus ‘ingrijpen’
naar
 ‘herstel’ en ‘bevordering van autonomie’
- Belang van communicatie en evaluatie
- Dwang is altijd problematisch maar soms onvermijdelijk (tragisch)
 - Effectief, proportioneel, subsidiair
- Inbreng van alle betrokkenen, in het bijzonder van de patiënt zelf
- Belangen van anderen?

25

6-5-2025

25

THEMA 2

Vertegenwoordiging en belangen

26

6-5-2025

26

Casus Rianne Meijer

- Mevrouw, 82 jaar, M. Parkinson met gevorderde dementie
- Huilt veel (regieverlies, eenzaamheid)
- Veel medicatie die niet lijkt te helpen
- Arts stelt voor af te bouwen
- Mag niet van familie

27

6-5-2025

27

Basisfiguur behandelovereenkomst

1. Toestemmingsvereiste
2. Medische indicatie

Patiënt mag behandeling weigeren
Hulpverlener stelt indicatie

- Afweerrecht patiënt
- [claimrecht patiënt]

Bij wilsonbekwaamheid ter zake: vertegenwoordiger
"Goed vertegenwoordigerschap"

28

6-5-2025

28

Vertegenwoordiging – wie? Wgbo

- Toestemmingsvereiste veronderstelt wilsbekwaamheid
- Bij wilsonbekwaamheid: vertegenwoordiging
- Taak: toestemming geven (of weigeren) namens de patiënt als deze dat zelf niet (meer) kan
- Wie?
 1. Curator, mentor (door de rechter aangewezen)
 2. Door de patiënt zelf aangewezen
 3. Partner, kind, andere familie
- Grens: arts oordeelt mee

29

6-5-2025

29

Vertegenwoordiging – wat?

Idee achter vertegenwoordiging door een naaststaande:

- Belangen behartigen
- Privé sfeer inbrengen
- Beslissen wat de wilsonbekwaam geworden patiënt zou hebben gewild
- Naaststaande of familie heeft de meeste kennis over wensen patiënt

Want:

perspectief patiënt vs. perspectief arts/hulpverleners

NB: formeel alleen vertegenwoordiging bij wilsonbekwaamheid patiënt

NB2: formeel één vertegenwoordiger, die de taak heeft om de rest van de familie in te lichten (werkelijkheid: dikwijls gesprekken in groter verband)

30

6-5-2025

30

Wie beslist over behandeling?

“Goed vertegenwoordigerschap”

- Dienen van belangen van patiënt
- Doen wat patiënt zelf zou hebben gewild
- Doen wat mensen in een vergelijkbare situatie goed achten

“Goed hulpverlenerschap”

- Handelen volgens de normen van de beroepsgroep
- Dienen van de belangen van de patiënt
- Bewaken van grenzen van medisch handelen

31

6-5-2025

31

THEMA 3

Vrijheid, veiligheid en verantwoordelijkheid

32

6-5-2025

32

Casus Mirjan Buist-Kiemel

- Mevrouw, 82 jaar, dementie type Alzheimer
- Wil graag wandelen op het terrein van het verpleeghuis
- Familie ziet GPS niet zitten
- Toegang tuin is via andere woongroep

33

6-5-2025

33

Veiligheid en vrijheid

- Vrijheid en veiligheid kunnen opgespannen voet staan
- Is veiligheid een waarde op zichzelf?
 - Veiligheid als voorkomen van vermijdbare schade
 - Veiligheid als handelen volgens de standaard
- Of is veiligheid een gelijkwaardige waarde tussen de waarden die tegen elkaar afgewogen kunnen worden?
- Kun je ook besluiten veiligheid ondergeschikt te maken?

34

6-5-2025

34

Veiligheid en vrijheid 2

- Balans tussen vrijheid en veiligheid: ingecalculerde risico's
- Individuele vrijheid vs. veiligheid van anderen
 - Belangen andere bewoners / belangen andere verkeersdeelnemers
 - Bewegingsvrijheid voor mevrouw
- Individuele veiligheid vs. vrijheid van anderen
 - Bewegingsvrijheid voor de andere bewoners

John Stuart Mill: Je bent vrij zolang je anderen geen schade toebrengt

Immanuel Kant: Vrijheid impliceert verantwoordelijkheid, niet 'doen waar je zin in hebt'

Isaiah Berlin: positieve vrijheid/negatieve vrijheid

35

6-5-2025

35

Verantwoordelijkheid/aansprakelijkheid

- Morele en juridische term
- Verantwoordelijkheid = aansprakelijkheid?

36

6-5-2025

36

Verantwoordelijkheid

Verantwoordelijkheid is ook een moreel concept

- Impliceert dat je niet slechts uitvoert, maar er bewust toe besluit
- Zorgverlener is anders dan een fietsenmaker:
 - Eigen visie nodig op wat goede zorg is
 - Binnen de normen van de beroepsgroep
 - Niet alleen maar doen wat je wordt opgedragen
 - Naarmate je meer ervaring (ervaringskennis) hebt, kun je je meer vrijheid permitteren om zelf te denken

37

6/5/25

37

Aansprakelijkheid

- Aansprakelijkheid heeft te maken met bewijsregels, formaliteiten en procedures
- Aansprakelijkheid houdt rekening met het sub-optimale (marge van clementie)
- Aansprakelijkheid heeft te maken met verwijtbaarheid (voorzienbaarheid, vermijdbaarheid, risicoverdeling; tekortkoming)
- Aansprakelijkheid is een uitkomst; verantwoordelijkheid in de eerste plaats een vertrekpunt of houding
- Aansprakelijkheid leidt alleen tot schadevergoeding wanneer de geleden schade het gevolg is van de tekortkoming van de hulpverlener

38

6/5/25

38

Seksualiteit en intimiteit

Foto: Jurjen Veerman Photography

39

6/5/25

39

Casus Esther de Heer-Dijkhuizen

- Man, 80 jaar, neurocognitieve stoornis
- PG-kleinschalig wonen
- Door trauma's veel behoefte aan veiligheid en geborgenheid
- Fysiek contact met medebewoners, seksueel van aard

Foto: linda.nl

40

6-5-2025

40

Deelgroepen

- Vorm groepjes van 3 à 4 mensen
- Bespreek met elkaar:
 1. Welke waarden spelen een rol?
 2. Voor wie gelden die waarden het meest?
 3. En welke botsen met elkaar? (waardentegenstellingen)
 4. Wat kunnen we doen?

10 minuten

Nabespreking

1. Welke waarden spelen een rol?
2. Voor wie gelden die waarden het meest?
3. En welke botsen met elkaar? (waardentegenstellingen)
4. Wat kunnen we doen?

Boek Frans Hoogeveen 2022

- Voor hulpverleners en partners
- Fysieke intimiteit behoort tot de algemene menselijke basisbehoeften
- Dementie betekent niet dat die behoefte verdwijnt
- Kan leiden tot eenzaamheid, depressie en gedragsproblemen

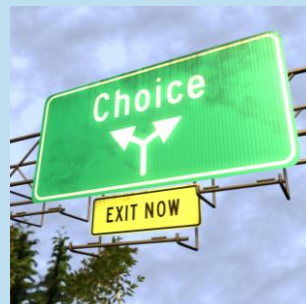
43

6-5-2025

43

THEMA 5

Vraagstuk analyse

44

6-5-2025

44

Programma middag

13:30-13:45	Introductie waarden en Waardenladder
13:45-14:15	Uitwisselen van casus, twee uitkiezen, de eerste uitgebreider vertellen
14:15-14:45	Waardenladder toepassen
14:45-15:00	Pauze
15:00-15:10	Tweede casus uitgebreider vertellen
15:10-15:35	Waardenladder toepassen
15:35-15:50	Nabespreking
15:50-16:00	Conclusies en afronding

45

6-5-2025

45

Ethiek

Ethiek gaat over
fundamentele belangen van mensen

Ethiek is
theorie van
het goede handelen

Ethiek houdt in
systematische
reflectie
op waarden en normen

46

6/5/25

46

Verskillende bronnen van moraal

- Privé moraal
- Publieke moraal
- Professionele moraal

En dus ook:

- Privé normen
- Publieke normen
- Professionele normen

47

6/5/25

47

Een ethisch probleem

- Contrast ervaring (het schuurt)
- Er is een keuze
- Het gaat om iets belangrijks
- Meerdere handelingsmogelijkheden, maar aan beide zitten nadelen én voordelen
- Er spelen meerdere, conflicterende waarden, normen of principes

Soms geen echt dilemma wanneer

- Er geen keuze is (tragische situatie)
- Er een fout is gemaakt
- De professionele moraal heel uitgesproken is
- De afweging primair medisch-technisch is

48

6/5/25

48

Praten over een ethisch dilemma

- In openheid (en veilige sfeer)
- Expliciet maken van wat er op het spel staat
- Zaak van alle kanten bekijken
 - Argumenten
 - Waarden
 - Normen
- Bereiken van een slotconclusie: wat gaan we nu doen?

49

6-5-2025

49

Waardenladder

- Gebaseerd op onderzoek onder mensen met dementie, naasten en professionele zorgverleners over de verhouding tussen vrijheid en veiligheid
- Interactieve gesprekshulp
- Kleine groepjes
- Concrete praktijkkwestie
- Relevante uitspraken selecteren
- Waarden op volgorde leggen
- Inzicht in meespelende waarden
- Afspraken maken over de beste aanpak

50

6-5-2025

50

Werkwijze Waardenladder

- Groepjes van $2 \times 3 = 6$ mensen
- Met elkaar kort je casus bespreken
- Indien niet van te voren ingeleverd: dit is je kans
- Twee uitkiezen
- Eerste van de twee uitgebreider vertellen
- Doos open maken, instructie volgen (Waardenladder maken)

Na de theepauze doen we het nog een keer met de tweede casus:

- 2^e Casus uitgebreid vertellen
- Waardenladder maken

Nabespreking

Belangrijkste bevindingen

- Welke afspraak maakten jullie voor de casus?
- Welke inzichten verwierf je door het maken van de Waardenladder?

53

6-5-2025

53

Concluderend

54

6-5-2025

54

Concluderend

- Zorgbeslissingen in de laatste levensfase betreffen niet alleen de actuele situatie, maar ook het voorafgaande leven (narratieve identiteit)
- Het antwoord op de vraag naar wat goede zorg is, varieert met de tijd en met de voortgang van de ziekte
- De persoon met de ziekte verandert en daarmee zijn belangen ook
- Belangen zijn niet altijd eenduidig en kunnen tegengesteld zijn
- Belangen van kwetsbare anderen behoren ook tot de verantwoordelijkheid van de zorgprofessionals
- Dreigende schade is niet de enige relevante waarde
- Expliciteren van de meespelende waarden kan helpen om tot een aanpak te komen die recht doet aan de complexiteit van de situatie

Scan de QR-code en vul de evaluatie in

Het invullen van de
evaluatie is anoniem

Vragen?

d.p.touwen@lumc.nl

tel. 071-526 3235

mob. 06-81164636

<https://lerend-netwerk.nl/de-waardenladder/>

